

Àngel DUARTE, *La República del emigrante. La cultura política de los españoles en Argentina (1875-1910)*, Lleida, Editorial Milenio, 1998, 233 pàgs.

Entre el seguit de treballs recents sobre l'emigració espanyola a Amèrica publicats a Espanya, el llibre d'Àngel Duarte destaca per diversos motius —alguns d'ells lligats a la seua suggerent perspectiva historiogràfica—, que van més enllà de les seues aportacions al coneixement d'aspectes oblidats sobre l'actitud política de part de la nombrosa col·lectivitat d'espanyols instal·lats a Argentina des del darrer quart del vuit-cents.

Com és sabut, si hi ha alguna cosa que caracteritza la historiografia espanyola sobre l'emigració és la seua pràctica inexistència fins mitjan dècada de 1980. Mentre d'altres historiografies americanes i europees van superar a finals de la dècada de 1960 el desinterès tradicional envers els protagonistes dels fenòmens migratoris, revaloritzats en aquells moments per la demografia històrica i per la història social a la recerca de nous subjectes, a Espanya, l'emigrant seguia al marge de l'atenció de l'historiador. Les característiques peculiars del desenvolupament de la historiografia espanyola durant el franquisme i el seu conegut endarreriment i aïllament teòric i metodològic, expliquen parcialment la marginació a Espanya dels temes migratoris fins dates relativament properes. Per sort, en una mica més d'una dècada la proliferació d'estudis sobre l'emigració a Amèrica ha anat omplint l'important buit historiogràfic relatiu a alguns de les principals qüestions del fenomen migratori. Així doncs, es va anar diferenciant distintes tipologies migratòries per regions, superant l'escassa adequació de l'enfocament nacional;¹ es va tractar d'explicar l'endarreriment relatiu de l'emigració espanyola pel que fa a la seua conversió en moviment de masses² o s'assenyalaren els trets dels diversos mecanismes migratoris, des de les cadenes familiars fins als agents de l'emigració.³

Entre altres temes, també s'ha prestat atenció a l'origen, la fundació i la composició de l'associacionisme entre la comunitat d'emigrants instal·lats als principals països d'arribada, com ara Brasil, Argentina o Cuba. Amb tot, fins els recents treballs de X. M. Núñez Seixas⁴ i el que ens ocupa d'Àngel Duarte, no s'havia tractat tan seriosament la interacció de naturalesa política entre algunes de les associacions d'emigrants espanyols i les cultures i entitats polítiques a Espanya. A *La República del emigrante* Àngel Duarte es proposa una aproximació a les activitats dels emigrants republicans espanyols a Argentina i a Espanya, allhora que tracta d'aconseguir un millor coneixement del republicanisme com a element d'articulació política de les classes mitjanes i dels sectors populars entre 1875 i 1910.

Per tal de resseguir el primer objectiu, es concentra en la Liga Republicana Española, creada a Buenos Aires el maig de 1903, en les causes de la seua formació, el desenvolupament de les seues divisions internes i els seus mecanismes de difusió, fins

1. Vegeu el volum pioner compilat per N. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Españoles hacia América. La emigración en masa (1880-1930)*, Madrid, Alianza Ed., 1988 o els nombrosos treballs auspiciats per diversos organismes autonòmics, en especial al voltant de 1992, passant per l'àmplia col·lecció de la Fundación Archivo de Indianos.

2. B. SÁNCHEZ ALONSO, *Las causas de la emigración española, 1880-1930*, Madrid, Alianza Ed., 1995.

3. Entre d'altres, hi destaquen els treballs de C. YÁÑEZ GALLARDO, *COIH ara Sortir de casa per anar a casa. Comerç, navegació i estratègies familiars en l'emigració de Sant Felu de Guíxols a Amèrica en el segle XIX*, Sant Felu de Guíxols, 1992.

4. X. M. NÚÑEZ SEIXAS, *Emigrantes, caciques e indianos. O influxo sociopolítico da emigração transoceânica em Galicia (1900-1930)*, Vigo, Edicions Xerais, 1998.

arribar al seu fracàs, cinc anys més tard. Del repàs dels factors interns i externs de la seua formació —ben lligats a la situació política i social argentina o espanyola—, del desenvolupament de les divisions entre els seus membres radicaldemocràtics enfront dels més possibilistes, així com dels factors que van desfermar el seu fracàs com a projecte d'organització i d'identificació política, se'n dedueix la profunda interacció entre els processos existents a l'àrea d'origen i els que hi havia a la zona d'implantació dels republicans espanyols.

En efecte, com assenyala Duarte, el 1903 la constitució de la Unió Republicana i el seu remarcable resultat electoral van animar influents espanyols instal·lats a Argentina —i dirigits per Rafael Calzada— a crear una associació que fes de canal de socialització política de la col·lectivitat espanyola. El seu objectiu era fonamentalment el d'enfortir el projecte regeneracionista i modernitzador d'Espanya, fins assolir la proclamació de la república. Dels components polítics, culturals i socials de la Liga Republicana Española (entre els quals hi havia l'intent de substituir l'antiga direcció de la col·lectivitat espanyola, formada per grans propietaris i comerciants, per una altra integrada per professionals liberals), Àngel Duarte destaca aquells que expliquen la seua limitada operativitat: l'interès per no influir en la política argentina ni crear un focus de crítica a l'oligarquic sistema polític argentí, així com la reproducció —gairebé literal i sense cap adaptació al context d'Argentina— del discurs republicà peninsular, molt allunyat dels interessos quotidians de les bases més polititzades del republicanisme a l'emigració.

L'aproximació a la cultura republicana i al desenvolupament paral·lel de diversos mecanismes tendents a fomentar les virtuts i tradicions cíviques lligades a ella són matèria d'un dels capítols més suggeridors del llibre de Duarte. Hi aporta noves dades per a un millor coneixement de les formes de sociabilitat i dels components de les pràctiques polítiques i culturals dels sectors populars a l'Argentina, qüestions que han esdevingut tema de debat i reflexió a la historiografia d'aquest país des dels importants treballs de Leandro H. Gutiérrez i Luis A. Romero.⁵

Resulta molt aclaridora per a l'estudi del comportament polític i de la integració de la col·lectivitat espanyola a Argentina l'explicació de l'autor sobre l'origen i els interessos polítics de la direcció del republicanisme espanyol en aquell país, personificada en l'asturià Rafael Calzada. Aquesta elit apareix marcada per les seues excel·lents relacions amb l'Estat i la societat argentins i pel seu paper, tant de gestora de la cadena migratòria com de mitjancera de la comunitat espanyola davant les autoritats del país americà. Per això, es destaca l'atenció dels seus seguidors en no nodrir la possible identificació de la nova associació amb els grups més radicals d'estrangers socialistes i, en especial, anarquistes, temuts i perseguits per l'elit política criolla com un *exogrupo* (en termes de Sergio Bagú), al qual hom feia culpable de l'augment dels conflictes socials i de la dissolució dels veritables valors de la nació.⁶ Aquests elements van promoure temporalment el domini d'una direcció de la Liga d'extracció social mitjana i alta, encapçalada per Rafael Calzada, home influent, respectable i proper a l'oficialisme del Partido Autonomista Nacional de Roca. Aquest, però, formava un discurs públic radical que maldava, d'una banda, per atraure's els sectors més polititzats de la col·lectivitat espanyola (justament, anarquistes i socialistes) i, d'altra banda, per afavorir a Espanya l'opció del republicanisme democràtic i populista d'Alejandro Lerroux.

5. L. H. GUTIÉRREZ i L. A. ROMERO, *Sectores populares, cultura y política. Buenos Aires en la entreguerra*, Buenos Aires, Ed. Sudamericana, 1995.

6. S. BAGÚ, «Tres oligarquías, tres nacionalismos: Chile, Argentina, Uruguay», *Cuadernos Políticos* 3, 1975, 14-15.

Les limitacions de l'organització i del discurs en aquest republicanisme espanyol a Argentina, que foren l'origen de la seua migrada capacitat de mobilització i de cohesió del col·lectiu d'emigrants, expliquen també en part un fracàs que s'inscriu fonamentalment en el declivi republicà a Espanya des de 1907. Aquesta conclusió d'Àngel Duarte, que destaca de nou el paral·lelisme i la connexió entre la mobilització a les societats d'emigrants i la mobilització a les societats d'origen, coincideix amb les de X. M. Núñez Seixas relatives al cas de l'associacionisme local i comarcal gallec. Tots dos il·luminen qüestions com ara el retard, respecte a d'altres importants col·lectius d'emigrants, en la constitució de formes de sociabilitat i d'identificació estrictament política entre els espanyols a Argentina.

La pertinència en l'anàlisi i l'ús ajustat de les diverses fonts per part d'Àngel Duarte ha evitat que el seu treball caigués en la temptació, comprovable en alguns estudis sobre la participació política dels immigrants en el sistema polític argentí, d'exagerar i no definir com cal la seua mobilització ocasional enfront de la seua inactivitat habitual. A partir d'aquest treball, disposem de nous elements d'anàlisi, si el que es pretén no és només constatar un fet —l'escassa participació dels immigrants en el sistema polític del país del Plata—, sinó respondre més a fons la tesi de Gino Germani, recuperada adés per Di Tella, sobre l'efecte negatiu d'aquest abstencionisme en la consolidació d'una democràcia estable. Com correspon a una investigació que contribueix de manera ben significativa a l'avanç del coneixement d'un problema, l'estudi de Duarte suggereix noves possibilitats de participar en aquest debat obert. Més encara si s'aprofundeix en l'estudi de la diferent participació de l'elit republicana espanyola en la política argentina, respecte de la del conjunt del col·lectiu d'emigrants, aprofitant el marc esplèndid traçat per l'autor.

NÚRIA TABANERA GARCIA
Universitat de València

Foralismo, Derechos Históricos y Democracia, Madrid, Fundación BBV, 1998.

Ens trobem al davant d'una obra en la qual la història i la política es troben o, més aviat, on la primera ix a l'encontre de la segona amb una vocació d'utilitat: que *«la historia sirva no a los anticuarios sino a los constructores y el derecho responda a su finalidad de permitir la solución de conflictos»*, afirma el pròleg que signen Miguel Herrero de Miñón i Ernest Lluch, directors del curs d'estiu de la Universitat del País Basc que dona nom a aquest llibre, el qual arreplega les ponències que s'hi van presentar. Com se'n desprèn del pròleg, l'obra pretén reivindicar, des de punts de mira diferents, les possibilitats obertes per la Constitució de 1978 al reconeixement i el desenvolupament dels fets diferencials a través d'una millor comprensió de la categoria dels «Drets Històrics dels territoris forals» que ella empara, en presentar-los com un «factor eficaç d'integració política». Es tracta així de contribuir a *«la comprensión de los Derechos Históricos como una categoría que repristina, a la altura de nuestro tiempo, los hechos diferenciales, hoy, en ciertos casos, verdaderamente nacionales, que en su día expresó la foralidad, y cuya proyección de futuro ha de ser jurídicamente formulada para ser democráticamente actualizada»*. Deixant de banda aquests propòsits —que no dubte divideixen la comunitat dels historiadors respecte a la legitimitat i el grau de presència de la història en la política i de la política en la història—, anem a realitzar un breu esbós sobre